

G A B R I E L G A R C Í A
M Á R Q U E Z

Un veac
de singurătate

Traducere din limba spaniolă
TUDORA ȘANDRU MEHEDIŢI

*Pentru Jomí García Ascot
și María Luisa Elío*

BOOKZONE

Mulți ani mai târziu, în fața plutonului de execuție, colonelul Aureliano Buendía avea să-și aducă aminte de după-amiaza aceea îndepărtată în care tatăl său l-a dus să cunoască gheața. Macondo era pe atunci un cătun cu douăzeci de case din lut și trestie, ridicate pe malul unui râu cu ape diafane ce se repezeau prin albia de pietre lustruite, albe și uriașe ca niște ouă preistorice. Lumea era atât de nouă, încât multe lucruri nici nu aveau nume, și pentru a le pomeni trebuia să le arăți cu degetul. În fiecare an, prin luna martie, o familie de țigani zdrențăroși își înălța cortul în apropierea satului și, în larma stârnită de fluiere și tamburine, aduceau la cunoștință noile invenții. Mai întâi au adus magnetul. Un țigan trupeș, cu barbă sălbatică și mâini de vrabie, care s-a prezentat cu numele de Melchiade, a făcut o demonstrație nemaipomenită în public despre ceea ce el numea cea de a opta minune a înțelepților alchimiști din Macedonia. S-a dus din casă în casă, trăgând după el două bare de metal, și toată lumea s-a speriat văzând cum căldările, tingirile, cleștii și vasele de încălzit cădeau de la locurile lor, lemnăria trosnea cu disperarea cuielor și a șuruburilor ce încercau să se desfacă, și chiar obiectele pierdute de o groază de vreme apăreau

tocmai acolo unde fuseseră căutate mai stăruitor, și se târau într-o dezordine zgomotoasă după fiarele magice ale lui Melchiade. „Lucrurile au și ele viață, proclama țiganul cu glas aspru, totul e să le trezești sufletul.“ José Arcadio Buendía, a cărui imaginație îndrăzneală ținea întotdeauna mai departe de geniul naturii, și chiar dincolo de miracol și de magie, s-a gândit că e cu puțință să se slujească de invenția aceea inutilă pentru a scoate aurul din pământ. Melchiade, care era un bărbat cinstit, l-a prevenit: „Pentru așa ceva nu-i bună“. Dar José Arcadio Buendía nu credea pe atunci în cinstea țiganilor, așa încât a schimbat catârul și câțiva iezi pe cele două bare magnetice. Ūrsula Iguarán, nevastă-sa, care conta pe animalele acelea ca să-și mărească averea domestică împuținată, n-a izbutit să-l facă să se răzgândească. „Peste foarte puțină vreme o să avem atâta aur cât să ne pardosim casa“, i-a răspuns bărbatul. Preț de mai multe luni, a stăruit cu îndârjire să-și dovedească temeinicia presupunerilor. A explorat ținutul pas cu pas, până și albia râului, târând după el cele două bare de fier și rostind cu voce tare invocația lui Melchiade. Tot ce-a izbutit să dezgroape a fost o armură din secolul al XV-lea cu părțile sudate de rugină, care pe dinăuntru suna a gol precum o uriașă tigvă plină de pietre. Când José Arcadio Buendía și cei patru oameni din expediția lui au reușit să desfacă armura, au găsit înăuntru un schelet calcificat care purta la gât un medalion de aramă cu o buclă de femeie.

În martie, țiganii s-au întors. De data asta aduceau un ochean și o lupă de mărimea unei tobe, pe care le-au expus drept ultima descoperire a evreilor din Amsterdam. Au așezat o țigancă în capul satului și au instalat ocheanul la intrarea în cort. Pentru cinci reali,

oamenii se apropiau de ocean și o vedeau pe țigancă atât de aproape de parcă o puteau atinge cu mâna. „Știința a desființat distanțele, proclama Melchiade. În curând, omul va putea vedea ceea ce se petrece în orice loc de pe pământ, fără să se miște de acasă.“ În amiaza toridă au făcut o demonstrație uluitoare cu lupa uriașă: au pus o grămadă de ierburi uscate în mijlocul drumului și le-au dat foc prin concentrarea razelor solare. Lui José Arcadio Buendía, care tot nu se consola că magneții lui dăduseră greș, i s-a năzărit ideea de a folosi invenția aceea ca armă de război. Melchiade a încercat iar să-l facă să se răzgândească. Însă până la urmă a acceptat barele magnetice și trei monede coloniale în schimbul lupei. Úrsula a plâns de indignare. Banii aceia erau dintr-un sipet cu monede de aur pe care tatăl ei le adunase într-o întreagă viață de privațiuni și pe care ea îl îngropase sub pat, în așteptarea unei ocazii prielnice să le investească. José Arcadio Buendía nici n-a încercat s-o mângâie, cufundat cu desăvârșire în experimentele sale tactice, cu abnegația unui om de știință și chiar cu riscul vieții. Încercând să demonstreze efectele lupei asupra trupelor inamice, s-a expus el însuși la concentrarea razelor solare, făcându-și niște arsuri ce s-au prefăcut în răni și s-au vindecat cu greu. În fața protestelor nevastei, alarmată de o invenție atât de primejdioasă, a fost gata să dea foc casei. Petrecea ceasuri nesfârșite în camera lui, făcând calcule asupra posibilităților strategice ale noii sale arme, până când a reușit să alcătuiască un manual de o uimitoare claritate didactică și de o putere de convingere irezistibilă. L-a trimis autorităților, însoțit de nenumărate mărturii legate de experiențele lui și de mai multe planșe cu desene explicative, printr-un

mesager care a trecut munții, s-a rătăcit prin mlaștini nesfârșite, a mers în susul unor râuri năvalnice și a fost cât pe ce să piară, pradă fiarelor, disperării și ciumei, înainte de a putea găsi drumul de legătură cu catării poștei. Cu toate că pe timpurile acelea călătoria până în capitală era aproape imposibilă, José Arcadio Buendía se angaja să se încumete îndată ce i-ar cere-o guvernul, pentru a face demonstrații practice cu invenția lui în fața autorităților militare și a le instrui personal în arta complicată a războiului solar. A așteptat răspunsul ani de zile. În cele din urmă, sătul de așteptare, s-a plâns lui Melchiade de eșecul inițiativei lui, și atunci țiganul a dat o dovadă convingătoare de cinste: i-a înapoiat monedele în schimbul lupei și i-a mai lăsat și niște hărți portugheze și mai multe instrumente de navigație. Cu mâna lui scrisese o succintă relatare despre studiile călugărului Hermann, pe care i-a pus-o la dispoziție, ca să poată folosi astrolabul, busola și sextantul. José Arcadio Buendía a petrecut lunile îndelungate de ploaie închis într-o odăiță pe care și-o făcuse în fundul casei pentru ca nimeni să nu-i tulbure experiențele. Neglijându-și cu desăvârșire obligațiile casnice, a stat nopți întregi în curte, urmărind mersul astrilor și a fost pe punctul să facă o insolație pentru că a încercat să stabilească o metodă exactă de a determina miezul zilei. Când a devenit expert în folosirea și manevrarea instrumentelor sale, a căpătat o noțiune a spațiului care i-a permis să navigheze pe mări necunoscute, să viziteze teritorii pustii și să cunoască ființe minunate, fără a fi nevoie să-și părăsească odaia. În perioada aceea a căpătat obiceiul să vorbească singur, plimbându-se prin casă fără să dea atenție nimănui, pe când Úrsula și copiii se speteau în grădină, îngrijindu-se de bananieri

și de tufele de *malanga*, de manioc și de ignamă, de dovleci și de vinete. Pe neașteptate, fără să fi dat niciun semn dinainte, activitatea lui febrilă s-a întrerupt și în locul ei a survenit un fel de fascinație. A stat câteva zile ca fermecat, repetându-și în sinea lui, în șoaptă, un șirag de presupuneri uimitoare, fără să aibă încredere în propria judecată. În sfârșit, într-o marți din decembrie, la ora prânzului, și-a deșertat brusc toată povara chinurilor. Copiii aveau să-și amintească tot restul vieții cu câtă solemnitate augustă s-a așezat părintele lor în capul mesei, tremurând de febră, devastat de veghea prelungă și de înverșunarea imaginației, și le-a revelat descoperirea sa.

– Pământul e rotund ca o portocală.

Ūrsula și-a pierdut răbdarea. „Dacă e să înnebunești, fă-o singur, i-a strigat. Dar nu încerca să le bagi în cap copiilor ideile tale de țigan.“ José Arcadio Buendía, impasibil, nu s-a lăsat terorizat de disperarea nevestei care, într-o criză de furie i-a distrus astrolabul, aruncându-l pe jos. Și-a construit altul, i-a adunat în odăița sa pe bărbații din sat și le-a demonstrat, cu teorii pe care nu le înțelegea nimeni, posibilitatea de a se întoarce la punctul de plecare navingând mereu spre răsărit. Tot satul era convins că José Arcadio Buendía își pierduse mințile, când a sosit Melchiade să pună lucrurile la punct. A proslăvit în public inteligența acestui bărbat care, printr-o simplă speculație astronomică, își construisese o teorie confirmată deja de practică, deși necunoscută până atunci în Macondo și, ca dovadă a admirației lui, i-a dăruit ceva care urma să aibă o influență hotărâtoare asupra viitorului satului: un laborator de alchimie.

Pe atunci Melchiade îmbătrânise cu o iuțelă uimitoare. La prima lui venire părea să aibă aceeași vârstă ca José Arcadio Buendía. Însă în vreme ce acesta își păstra forța neasemuită, care-l făcea să doboare un cal prinzându-l de urechi, țișganul părea chinuit de o boală tenace. Era, în realitate, rezultatul bolilor multiple și ciudate contractate în nenumăratele sale călătorii în jurul pământului. După cum i-a povestit el însuși lui José Arcadio Buendía, în vreme ce-l ajuta să-și instaleze laboratorul, moartea îl urmărea pretutindeni, adulmecându-l, dar fără a se hotărî să-i dea cu gheara ei lovitura finală. Scăpase din toate molimele și catastrofele care se abătuseră asupra speciei umane. A supraviețuit pelagrei în Persia, scorbutului în arhipelagul Malaysiei, leprei în Alexandria, bolii beri-beri în Japonia, ciumei bubonice în Madagascar, cutremurului din Sicilia și unui naufragiu care a făcut victime fără număr în strămtoarea Magellan. Ființa aceea miraculoasă, care spunea că deține cheile lui Nostradamus, era un bărbat sumbru, învăluit într-o aură de tristețe, cu o privire de asiatic care părea să cunoască partea ascunsă a lucrurilor. Purta o pălărie mare, neagră, ca aripile întinse ale unui corb, și o vestă de catifea cu patina de cocleală a veacurilor. Însă în ciuda imensei sale înțelepciuni și a aerului de mister ce-l înconjură, avea o condiție pământescă, o dimensiune umană care-l ținea legat de problemele mărunte ale vieții de zi cu zi. Se plângea de beteșugurile bătrâneții, suferea din pricina celor mai neînsemnate necazuri materiale și încetase să mai râdă de multă vreme, pentru că scorbutul îi măcinase toți dinții. José Arcadio Buendía a avut certitudinea că acel ceas sufocant al amiezii când și-a dezvăluit secretele era începutul unei mari prietenii. Copiii erau uluiți

de povestirile lui fantastice. Aureliano, care nu avea pe atunci mai mult de cinci ani, avea să și-l amintească toată viața așa cum l-a văzut în după-amiaza aceea, așezat cu spatele spre lucirea metalică și reverberantă a ferestrei, luminând cu profunda-i voce de orgă teritoriile cele mai întunecoase ale imaginației, pe când pe tâmpile îi curgeau stropi de grăsime topită de căldură. José Arcadio, fratele lui mai mare, avea să transmită tuturor urmașilor săi imaginea aceea minunată, ca o amintire moștenită. Úrsula, în schimb, a păstrat o amintire urâtă acelei vizite, fiindcă a intrat în cameră în clipa în care Melchiade a spart din neatenție un borcan cu biclorură de mercur.

– E miasma diavolului, a spus ea.

– Nici vorbă, a corectat-o Melchiade. S-a dovedit că diavolul are proprietăți sulfurice, și asta nu-i decât niște amestec de argint-viu.

Pe veșnicul său ton didactic, a făcut o expunere savantă despre virtuțile diabolice ale chinovarului, dar Úrsula nu l-a luat în seamă, și a dus copiii să-și facă rugăciunea. Mirosul acela caustic avea să-i dăinuie pentru totdeauna în minte legat de amintirea lui Melchiade.

Laboratorul rudimentar – în afară de o grămadă de cratițe, pâlnii, eprubete, filtre și strecurători – avea un cuptoraș primitiv, o retortă de sticlă cu gâtul lung și îngust, imitând *oul filozofic*, și un distilator fabricat chiar de țigani după descrierile moderne ale alambicului cu trei brațe ale Mariei Evreica. Pe lângă toate astea, Melchiade i-a mai lăsat mostre din cele șapte metale corespunzătoare celor șapte planete, formulele lui Moise și Zosima pentru dublarea aurului și o seamă de însemnări și schițe despre metodele *Marii*

Învățăături, care permiteau celui care va ști să le interpreteze să încerce să obțină piatra filozofală. Sedus de simplitatea formulelor pentru dublarea aurului, José Arcadio Buendía i-a făcut curte Úrsulei preț de mai multe săptămâni, ca să-l lase să dezgroape monedele coloniale și să le înmulțească de atâtea ori de câte ori se putea subdiviza argintul-viu. Úrsula a cedat, ca întotdeauna, în fața îndărătniciei de nezdruccinat a bărbatului ei. Atunci José Arcadio Buendía a pus treizeci de dubloni într-un ceaun și i-a topit împreună cu pilitură de cupru, cu orpiment, sulf și plumb. A pus totul la foc mare într-o căldare cu ulei de ricin până a obținut un sirop gros cu miros pestilențial, mai asemănător cu caramelul obișnuit decât cu aurul magnific. În riscante și desperate procese de distilare, topită cu cele șapte metale planetare, amestecată cu mercurul ermetic și vitriolul de Cipru, pusă iar la foc cu untură de porc în lipsa uleiului de ridiche, din prețioasa moștenire a Úrsulei n-au mai rămas decât niște jumări carbonizate care nu s-au putut dezlipi de pe fundul căldării.

Când s-au întors țigani, Úrsula ridicase împotriva lor tot satul. Dar curiozitatea a fost mai puternică decât teama, pentru că de data asta țigani au străbătut satul făcând un zgomot asurzitor cu tot felul de instrumente muzicale, în timp ce crainicul anunța prezentarea celei mai fabuloase descoperiri a celor din Nazianz. Și astfel se îndreptară cu toții spre cort și, plătind un centavo, au văzut un Melchiade tânăr, înzdrăvenit, fără zbârcituri, cu o dantură nouă, strălucitoare. Cei care își aminteau de gingiile lui distruse de scorbut, de obrajii lui fleșcăiți și de buzele lui ofilite s-au înfiorat de groază la vederea dovezii de netăgăduit a puterilor supranaturale ale țiganului. Groaza s-a prefăcut în

panică atunci când Melchiade și-a scos dinții intacti, înfipti în gingii, și i-a arătat publicului preț de o clipă – o clipă fugară în care a redevenit același om decrepit din ultimii ani –, apoi și i-a pus din nou, zâmbind și de data asta, stăpân cu desăvârșire pe tinerețea sa renăscută. Până și José Arcadio Buendía a considerat că, de data asta, cunoștințele lui Melchiade depășiseră orice limită de înțelegere, dar a simțit o bucurie salutară când țiganul i-a explicat, între patru ochi, mecanismul danturii false. Treaba aceea i s-a părut simplă și totodată miraculoasă, așa încât pe nepusă masă și-a pierdut tot interesul pentru investigațiile de alchimie; a suferit o nouă criză de arțag, n-a mai mâncat decât pe apucate și-și petrecea ziua învărtindu-se prin casă. „În lume se întâmplă lucruri de necrezut, îi spunea Úrsulei. Chiar aici, de partea cealaltă a râului, există tot felul de aparate magice, pe când noi trăim mai departe ca niște animale“. Cei care îl cunoșteau de pe vremea întemeierii satului Macondo erau uimiți de cât de mult se schimbase sub influența lui Melchiade.

La început, José Arcadio Buendía era un fel de patriarh tânăr, care dădea dispoziții pentru semănături și sfaturi pentru creșterea copiilor și a animalelor, colaborând cu toți, chiar și în privința muncii fizice, spre bunul mers al obștei. Întrucât casa lui a fost încă din primul moment cea mai frumoasă din sat, celelalte s-au făcut după asemănarea ei. Avea la intrare o încăpere spațioasă și bine luminată, o sufragerie în chip de terasă cu flori în culori vesele, două dormitoare, un patio cu un castan uriaș, o grădină cultivată cu de toate și o ogradă în care trăiau în bună pace iezii, porcii și găinile. Singurele păsări interzise, nu numai la el acasă, ci în tot satul, erau cocoșii de luptă.

Hărnicia Úrsulei ținea pasul cu aceea a bărbatului ei. Activă, mărunțică, serioasă, femeia aceea cu nervii tari, care nu a fost auzită în niciun moment din viața ei cântând, părea prezentă pretutindeni, din zorii zilei până noaptea târziu, însoțită veșnic de foșnetul gingaș al juponului de olandă. Grație ei, podelele de pământ bătătorit, pereții de lut nevăruiți, mobilele rustice din lemn pe care le făcuseră cu mâna lor erau mereu curate, și cuferele vechi unde păstrau rufele răspândeau un ușor miros de busuioc.

José Arcadio Buendía, bărbatul cel mai întreprinzător din câți aveau să existe vreodată în sat, dispusese în așa fel așezarea caselor, încât de la toate se putea ajunge la râu și aduce apă cu același efort, și trasase ulițele cu un simț atât de exact, încât nicio casă nu primea mai mult soare decât celelalte la ceasul arșitei. În doar câțiva ani, Macondo deveni satul cel mai bine gospodărit și mai harnic din câte cunoșteau până atunci cei trei sute de locuitori ai lui. Era într-adevăr un sat fericit, unde nimeni nu avea mai mult de treizeci de ani și unde nu murise nimeni.

De pe timpul întemeierii sale, José Arcadio Buendía a construit curse și colivii. În scurtă vreme a umplut cu păsări cântătoare, canari, prigori și măcălendri nu numai casa lui, ci toate casele din sat. Concertul atâtor păsări felurite a ajuns atât de asurzitor, încât Úrsula și-a astupat urechile cu ceară de albine pentru a nu-și pierde simțul realității. Când șatra lui Melchiade venise prima oară în Macondo, vânzând bile de sticlă pentru durere de cap, și toată lumea a fost surprinsă că putuse găsi satul acela pierdut în toropeala mlaștinii, țiganii au mărturisit că se luaseră după cântul păsărilor.

Acel spirit de inițiativă obștească a dispărut în scurt timp, spulberat de febra magnetilor, a calculelor astronomice, a visurilor de schimbare și a năzuinței de a cunoaște minunățiile lumii. Din întreprinzător și îngrijit cum fusese, José Arcadio Buendía a devenit un bărbat care părea leneș, neglijent în felul de a se îmbrăca, cu o barbă sălbatică pe care Úrsula se chinuia să i-o potrivească folosind un cuțit de bucătărie. S-au găsit unii care să-l considere victima unor farmece stranii. Dar până și cei mai convinși de nebunia lui și-au părăsit munca și familia ca să-l urmeze atunci când și-a luat în spinare uneltele de despădurire și le-a cerut tuturor ajutorul ca să deschidă un drum care să pună în legătură Macondo cu marile invenții.

José Arcadio Buendía ignora cu desăvârșire geografia ținutului. Știa că spre răsărit erau munții de netrecut și, dincolo de ei, vechiul oraș Riohacha, unde în vremuri apuse – după cum îi povestise primul Aureliano Buendía, bunicul lui – sir Francis Drake se deda sportului de a vâna caimani cu lovituri de tun, și apoi îi peticea și-i împăia ca să-i ducă reginei Isabel. În tinerețe, el și oamenii lui, cu femei, copii și animale și cu tot felul de obiecte casnice, trecuseră munții în căutarea unei ieșiri la mare și, după douăzeci și șase de luni, renunțaseră și întemeiaseră Macondo, pentru a nu fi nevoiți să facă atunci cale întoarsă. Era, așadar, o rută care nu-l interesa, căci nu-l putea duce decât în trecut. Spre sud erau smârcurile, acoperite de un etern strat vegetal, și vastul univers al mlaștinii mari care, după mărturia ȝiganilor, era nesfârșită. Mlaștina mare se confunda la apus cu o întindere nesfârșită de ape unde viețuiau cetacee cu pielea delicată, cu cap și piept de femeie, care îi duceau la pierzanie pe navigatori cu

farmecul țâțelor lor enorme. Țigani navigau șase luni pe ruta aceea înainte de a atinge limba de uscat pe unde treceau catării poștalionului. După calculele lui José Arcadio Buendía, singura posibilitate de contact cu civilizația era drumul spre nord. Astfel că le-a dat uneltele de despădurire și armele de vânatoare acelor-ași oameni care îl însoțiseră la întemeierea satului Macondo, și-a pus în raniță instrumentele de orientare și hărțile și a pornit în temerara aventură.

În primele zile n-au întâmpinat niciun obstacol însemnat. Au coborât de-a lungul malului pietros al râului până la locul unde, cu ani în urmă, găsiseră armura războinicului și de acolo au intrat în pădure pe o cărare printre portocali sălbatici. La sfârșitul primei săptămâni, au vânat un cerb și l-au fript, dar n-au mâncat decât jumătate și au sărat restul pentru zilele următoare. Înceau astfel să amâne, precauți, momentul când vor fi nevoiți să mănânce iar papagali, a căror carne albastră avea un gust aspru de mosc. Apoi, timp de mai bine de zece zile, n-au mai văzut soarele. Pământul s-a făcut moale și umed precum cenușa vulcanică, vegetația părea tot mai înșelătoare, țipetele păsărilor și larva maimuțelor s-au îndepărtat din ce în ce mai mult, iar lumea s-a întristat pentru totdeauna. Oamenii din expediție s-au simțit împovărați de amintirile parcă și mai vechi în paradisul acela de umezeală și liniște de dinaintea păcatului original, în care cizmele se înfundau în bălți de uleiuri fumegânde și cuțitele lor lungi distrugeau crinii însângerați și salamandrele aurii. Într-o săptămână, aproape fără să-și vorbească, au înaintat ca lunatici printr-un univers de umbre, abia luminați de reverberația insectelor fosforescente și cu plămâni chinuiți de un miros înăbușitor